

Konglomeratstat eller union?

REPLIK TIL HARALD GUSTAFSSON

AF
MARKUS HEDEMANN

I seneste nummer af *Historisk Tidsskrift* fremsætter Harald Gustafsson nogle bemærkninger til min diskussionsartikel „Myten om Kalmarunionen og den nordiske enhed“.¹ Noget er Gustafsson enig i, andet forholder han sig skeptisk til. I det følgende vil det i sagens natur være sidstnævnte, der bliver fokuseret på, om end det skal understreges, at der ikke er tale om hård uenighed. Gustafsson har i min optik været med til at formulere vigtige og særdeles inspirerende teorier om førmoderne staters væsen og de rammer, inden for hvilke førmoderne statslige aktører agerede. Det følgende er således snarere en forlængelse af end en opposition imod Gustafssons indlæg.

Navnet Kalmarunionen

Gustafsson antager, at det først og fremmest er betegnelsen „union“, jeg har taget anstød af, eftersom Holberg-citatet, „den navnkundige union til Calmar“, jo netop ikke dokumenterer betegnelsen Kalmarunion, men kun betegnelsen union. Det er i den forbindelse interessant, at Svenska Akademiens ordboks ældste belæg på lemmaet union går tilbage til 1596, og jeg erkender naturligvis, at hverken Holberg-citatet eller belægget i Svenska Akademiens ordbok er meget oplysende i forhold til at fastslå, hvornår selve ordet Kalmarunion blev indført i de nordiske sprog.² Her har jeg været upræcis. Men dette understreger for så vidt kun pointen, nemlig at selve betegnelsen Kalmarunion er en anakronisme for den statsdannelse, dronning Margrete 1. og hendes råder knæsatte juli 1397 og den efterfølgende periode frem til 1520. Jeg har ikke haft mulighed for at forfølge spørgsmålet om, hvornår betegnelsen første gang optrådte, men det kunne være interessant at få fastslået. Noget kunne tyde på, at vi skal helt ind i 1800-tallet, før den optræder. Hermed er spørgsmålet givet videre.

¹ Harald Gustafsson: „*Kalmarunionen igen – myter och realiteter kring äldres stater*“, *Historisk Tidsskrift*, 119:1 (2019), s. 175-185, jf. Markus Hedemann: „Myten om Kalmarunionen og den nordiske enhed“, 118:1 (2018), s. 145-159.

² Gustafsson 119:1 (2019), s. 176, nt. 5. Det skal for en ordens skyld siges, at hverken Kalmarunion eller union optræder i gammeldansk seddelsamling, jf. <https://gammeldanskseiddelsamling.dk/> (19. september 2019).

Gustafsson har gjort en meget væsentlig iagttagelse, når han skriver, at ordet Kalmarunion ikke er samtidigt. I hans indlæg kunne det fremstå, som om jeg har taget patent på denne iagttagelse, hvilket naturligvis ikke er tilfældet. Gustafsson skriver, at jeg noterer „som många före honom, att ordet Kalmarunionen inte förekommer i samtiden“. Jeg føler mig dog ikke overbevist om, at „många före honom“ har bemærket, at betegnelsen Kalmarunion ikke er samtidig. Hvem? Hvor?

Jeg er helt enig med Gustafsson i, at det væsentligste ved betegnelsen Kalmarunion og alle andre betegnelser, som ikke er samtidige, er, hvad vi lægger i dem. Han er forbløffet over, at jeg mener, betegnelsen kan have positive konnotationer i retning af enhed og fællesskab. Sådan er det ikke i Sverige, kan man forstå, hvor betegnelsen nærmest er en indholdstom periodebetegnelse. Gustafsson anfører Dick Harrissons karakteristik fra 2010:

Kalmarunionen blev aldrig en virkelig union som förenade Sverige, Norge och Danmark till ett enda rike. Sådana unioner (realunioner) var inte aktuella 1397 och är överhuvudtaget sällsynta i äldre historia. De svenska, danska och norska riksråden skulle under 1400-talet komma att agera på egen hand som tre separata församlingar. Det enda som var gemensamt för de nordiska länderna var själva kungamakten och dess politik. Kalmarunionen var alltså en utpräglad personalunion, vars innehåll berodde på de individer som höll ihop den.³

Jeg kan med en vis reservation tilslutte mig Dick Harrissons udmærkede karakteristik, selv om jeg stadig vil tro, at det også blandt svenske historikere kunne være en interessant og disciplinerende øvelse at undgå betegnelsen Kalmarunion i beskrivelsen af senmiddelalderens historie. Min reservation over for Harrissons karakteristik går på, at den synes at underkende det forhold, at Margretes statsdannelse fra 1397 ganske rigtigt ikke medførte „en virkelig union“ eller „realunion“, men ikke desto mindre var et stærkt, centralistisk og ekspansivt monarki, der må siges at have været temmelig succesfuldt frem til Erik af Pommerns nederlag i Slesvig og det hermed forbundne oprør i Sverige i første halvdel af 1430'erne. Sat på spidsen implicerer Harrissons karakteristik, at der faktisk var et „program Kalmarunionen“ i form af et ønske om at gøre de tre riger til ét, men at dette program aldrig blev

³ Dick Harrison & Bo Eriksson: *Norstedts Sveriges historia 1350-1600*, Stockholm 2010, s. 77.

til noget. Her vil jeg replicere, at dronning Margrete overhovedet ikke havde et sådant program i første omgang.

En ting er *Stand der Forschung* i Sverige, men hvordan forholder det sig i Norge og Danmark? Selv har jeg modtaget endog særdeles skarp kritik fra tre ærværdige fagfæller (to danske, en norsk) for at have tilladt mig at argumentere for, at dronning Margrete 1.s og Erik af Pommerns politik ikke sigtede mod fællesnordisk enhed og fællesnordisk styre, endsigte da fællesnordisk identitet, og at Kalmarunionen dermed bliver en meningsløs betegnelse. Men der skulle angiveligt være store mængder teoretisk litteratur om identitet, der med al ønskelig tydelighed peger i retning af Kalmarunionen som et fælles identitært projekt. I det seneste nummer af *Scandia* skriver Eldbjørg Haug: „The elections in 1387 and 1388 and the Norwegian accession to the throne laid the foundation for an economic and political consolidation of the realms and for the formation of the Kalmar Union“.⁴ Haug omtaler således Kalmarunionen som en konsekvens af en klar ide og en bevidst politik. Kalmarunionen har hermed fået en teleologisk status, som ikke stemmer videre godt overens med det just af Dick Harrison anførte citat. Jeg vil på den baggrund hævde, at der ikke er den konsensus om, hvad betegnelsen Kalmarunion dækker, som Gustafsson mener.

Manglende konsensus gælder i særlig grad opfattelsen af grundlaget for statsdannelsen i 1397. Siden Erik Lönnroths afhandling *Sverige och Kalmarunionen* fra 1934 har det været anset for en kendsgerning, at de to diplomater fra mødet i Kalmar i juli 1397, kroningsdokumentet og det såkaldte unionsbrev, som jeg her vil kalde 1397-brevet, repræsenterer hver deres politiske princip, *regimen regale*, dvs. autokratisk kongemagt, og *regimen politicum*, dvs. aristokratisk/oligarkisk domineret styre med klare begrænsninger af kongemagten. På denne baggrund har den opfattelse etableret sig, at 1397-brevets *regimen politicum*-program tabte ved forhandlingerne i Kalmar, og at det således blev kroningsbrevet med dets *regimen regale*, der kom til at danne grundlag for dronning Margretes og Erik af Pommerns regeringspraksis. Dette synspunkt ser man reproduceret igen og igen i særdeles agtværdige publikationer.⁵ I en artikel fra 2011 har jeg udfordret synspunktet, og andre stemmer har siden indfundet sig. Efter min bedste opfattel-

⁴ Eldbjørg Haug: „Queen Margaret’s Legitimate Power Base“, *Scandia*, 85:1 (2019), s. 32.

⁵ John P. Maarbjerg: „*Regimen Politicum* and *Regimen Regale* – Political Change and Continuity in Denmark and Sweden (c. 1450-c. 1550)“, *Scandinavian Studies*, 72:2 (2000), s. 141-162; Jens E. Olesen: „Inter-Scandinavian relations“, *The Cambridge History of Scandinavia*, red. Knut Helle, Torkel Jansson & E.I. Kouri, Cambridge 2003, s. 725; August Aronson: *Löfte, twist och försoning*, Uppsala 2017, s. 31.

se repræsenterer 1397-brevet i allerhøjeste grad en monarkisk-dynastisk ideologi, *regimen regale* om man vil, og i forhold til kroningsbrevet er der således tale om en uddybning og et nødvendigt supplement snarere end en modsætning.⁶ Det ville være synd at sige, at konsensus har indfundet sig om dette synspunkt. Dette er ikke stedet at gentage argumentationen, men et enkelt forhold skal anføres: Den 11. september 1425 lod Roskildebispens Jens Andersen (Lodehat) udstede en vidisse på 1397-brevet, som Oslokannikken Toke Nielsen i kong Eriks navn havde anmodet om. Herefter følger en fuldkommen gengivelse af selvsamme 1397-brev.⁷ Den 11. september 1425 stod kong Erik på højden af sin magt. Slesvig var blevet ham tildømt i Ofen godt et år forinden, og han havde gennemført en pilgrimsrejse til Jerusalem. Større prestige kunne man som kristen konge ikke opnå. Således må man nødvendigvis spørge: Hvis 1397-brevet vitterlig var udtryk for oppositionel, rådsaristokratisk tankegang, hvorfor i alverden skulle kong Erik så lade netop dette brev og ikke kroningsbrevet stadfæste med en vidisse?⁸

Union og enhed

Ifølge Gustafsson er det anakronistisk at kræve bestræbelser på enhed og lighed for at kunne benytte ordet union.⁹ Det kan jeg ikke se. Hvis begrebet union skal give mening, må der vel være et vist minimum af uniformitet, fælles styre og lighed imellem unionens enkeltdele, som rækker ud over den fælles monark. Et sådant minimum kan man ikke konstatere i de skandinaviske rigers historie i perioden 1397-1521. Her må man huske på, at der i senmiddelalderen faktisk blev gjort forsøg på at indføre et enhedsstyre for de tre rigers vedkommen-

⁶ Markus Hedemann: „Unionsbrevets kongelige program og krigen om Slesvig“, *Scandia* 77:2 (2011), s. 38-72; Raphaël Schott: „La lettre d’union du 20 julliet 1397, Acte fondateur du premier Riksråd nordique“, i *Det våras för medeltiden, vänbok til Thomas Lindkvist*, red. Auður Magnúsdóttir et al., Göteborg 2014 s. 283-300; Samme: *Les Conseillers au service de la reine Marguerite – Étude de Riksråd nordiques (1375-1397)*, Paris 2014; Frode Hervik: *En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449*, Bergen 2012. Mht. arveligheden til rigerne mente jeg i 2011, at en sådan trods alt ikke var at finde i 1397-brevet, om end Eriks arv fra Margrete blev stipuleret. Sidenhen har jeg skærpet synspunktet, således at 1397-brevets arvebestemmelser de facto skulle sikre Eriks overtagelse af rigerne efter dronning Margretes død, jf. Markus Hedemann: „Var Erik af Pommerns magt arvelig?“, *Historisk Tidsskrift* 117:2 (2017), s. 503-30.

⁷ Aage Andersen (udg.): *Den Danske Rigsløvgivning 1397-1513*, København 1989, s. 64 nr. 5.

⁸ Hverken Herman Schück eller Jens E. Olesen tager hensyn til vidissen i deres respektive kapitler i *The Cambridge History of Scandinavia* (2003).

⁹ Gustafsson 119:1 (2019), s. 177.

de, men det blev ikke til noget. Under mødet i Kalmar i det tidlige efterår 1436 nedskrev danske og svenske rigsråder et udkast, herefter kaldt 1436-brevet, til en forfatning med en helt anden type kongemagt end den, man havde været vidne til under Margrete og Erik af Pommern, der siden nederlaget i Slesvig og freden i Vordingborg sommeren 1435 politisk set havde været *dead man walking*.¹⁰

Enheden i 1436-brevet er nærmest ekstrem.¹¹ Kongen skulle fordele sin tid ligeligt imellem rigerne, de skulle alle tre have en drost, hofmester og marsk, kongevalg skulle varetages af et fælles kollegium med lige mange – 120 – repræsentanter fra hvert rige. Man kan derfor ikke sige, at det er anakronistisk at se manglen på lighed og enhed imellem de tre riger som udtryk for fraværet af en union, der var mere end en blot og bar personalunion. Forsøg på at danne en union præget af en høj grad af lighed og enhed blev faktisk gjort i Kalmar 1436, men disse bestræbelser mislykkedes ganske. I kontrast hertil har vi, hvad angår perioden 1397-1435, et stærkt kongedømme med en forskelligartet styreform og udnyttelse af ressourcerne i hvert rige. Hvad angår perioden 1435-1439, kan man bedst betegne den som et anarki præget af en konstant magtkamp imellem Erik af Pommern og hans danske rigsråder, og man kan argumentere for, at selve tanken om en fælles regent for Danmark, Sverige og Norge i juli 1438 blev lagt død ved de svenske og danske rigsrådernes møde i Kalmar, hvor det jo hedder, at hvert rige kan kåre deres egen konge, hvis de finder det bedst sådan.¹² Det lykkedes ganske vist at genoprette personalunionen under Christoffer af Bayern, men en fælles kroning som den, der var blevet Erik af Pommern til del, var der som bekendt ikke tale om, og en sådan kom heller aldrig til at finde sted herefter. Et fælles styre som det, der blev skildret i 1436-brevet, var der under ingen omstændigheder tale om. Fra 1448 til 1520 var perioden præget af danske kongers mere eller mindre vellykkede forsøg på at komme i besiddelse af den svenske trone.

Således ligger den ekstreme enighed fra 1436 begrebsmæssigt milevidt fra den smidige og effektive statsdannelse, som dronning Margrete etablerede 13.-20. juli 1397 i Kalmar. Derfor forekommer det rimeligt, at man ud fra samtidens kriterier kan hævde, at denne statsdannelse, ud over naturligvis den fælles monark, netop *ikke* var en union.

¹⁰ *Rigslovgivning* (1989), s. 67 nr. 7.

¹¹ Jf. Jens E. Olesen (2003) s. 732. Det er besynderligt, at Olesen ser 1436-brevet som udtryk for et „limited mutual fellowship“ i forhold til en „unitary government of the union kingdoms“, der skulle være blevet udøvet før 1436. Det forholder sig temmelig indlysende omvendt.

¹² *Rigslovgivning* (1989), s. 75 nr. 8.

Gustafsson skriver, at jeg kan have en pointe i at påpege den manglende enhed mellem rigerne under Erik af Pommern. Derpå skriver han: „å andra sidan gör han själv mycket av att understryka kungamaktens förmåga att använda alla resurser från alla tre rikena för den slesvigska politiken“.13 Dette er imidlertid misforstået. Jeg understreger, at Erik af Pommern først og fremmest anvendte Sveriges (og altså ikke Norges og Danmarks) ressourcer i den slesvigske politik, som ikke blot førte til krig med holstenerne, men tillige krig med de vendiske hansestæder.14 Det er i fin overensstemmelse med, at Erik satte sin i historio- grafien noget oversete hustru Filippa ind som en slags vicekonge i Sverige. Der kan ikke herske tvivl om, at hun var en særdeles effektiv og kompetent støtte til realisering af det ekspansive regeringsprogram, som var en politisk arv fra Margrete 1. Det er sigende, at knap var hun lagt i graven i 1430, før der udbrød oprør i Sverige.15

Unionspatriotisme?

Gustafsson påpeger i sin bog, at man ikke kan tale om nogen unionspatriotisme, og skriver med rette, at „de existerande politiska enheterna hade en stor seghet i den politiska kulturen“. Det er endnu et godt eksempel på det problematiske ved at anvende betegnelsen Kalmarunion. Til dette siger Gustafsson imidlertid: „Men vem har påstått att det måste finnas detta slags patriotism för att man alls ska kunna tala om en union under senmedeltiden“?16 Det kan han selvfølgelig godt sige, men det kan undre, at Gustafsson til trods for sin egen konstatering så at sige insisterer på, at der alligevel skulle have været en slags abstrakt unionspatriotisme i kraft af udtrykket „dessa tre rikena“, som ganske vist „var en ganska anonym storhet“ og ikke „lika institutiona- liserad i den politiska kulturen“ som de tre riger og hertugdømmerne, men ikke desto mindre spillede en rolle for, hvordan individer og grupper agerede. For Gustafsson er det vigtigt at etablere et statsalternativ i form af en union som kontrast til de (konglomerat)statsdannelser, der fulgte i kølvandet på Gustav Vasas oprør 1521, en union, som ganske vist ikke lader sig konstatere i praksis, men som dog ikke des-

13 Gustafsson 119:1 (2019), s. 178.

14 Hedemann 118:1 (2018), s. 155; samme: *Danmark, Slesvig og Holsten 1404-1448 – konflikt og konsekvens*, Aabenraa 2018, s. 234-35.

15 Normalt daterer man udbruddet af oprøret til sommeren 1434, men der er klare indikationer på, at det brød ud allerede i 1430, jf. Uppsala Universitetsbibliotek, de la Gardie 25-29 (Stephanus' afskrift af Hamsfort), fol. 77v: „Anno domini MCCCCXXX ... In Sveonia duce Engelberto Engelberti filii rebellio in danos excitatur“. Smstds.: „Anno domini MCCCCXXXI vigente in Sveonia rebellione“.

16 Gustafsson 119:1 (2019), s. 179.

to mindre skulle være en teoretisk størrelse, først og fremmest funde- ret i udtrykket „dessa tre riken“.17 Spørgsmålet er, om Gustafsson vil- le have dvælet ved denne teoretiske størrelse, hvis ikke det havde væ- ret for Kalmarunionens spøgelse i traditionelle udtryk som, at „Kal- marunionen brød sammen“ med Gustav Vasas oprør mod Christian 2. Her er vi fremme ved den vigtigste uenighed. Gustafsson mener, at jeg er gået i rette med hans konklusion uden at se på den forudgående ar- gumentation. Intet er værre! Derfor skal jeg her kort forsøge at skitse- re en modargumentation.

Om udtrykket „dessa tre riken“ skriver Gustafsson: „’Dessa tre ri- ken’ var för det tidiga 1500-tallets människor just *dessa* tre riken som var förbundna med en särskild ’kärlig bebindelse’“.18 Det er imidlertid svært at se, hvordan det forhold, at „dessa tre riken“, som uden videre måtte blive opfattet som Danmark, Sverige og Norge, nødvendiggør, at udtrykket betegnede mere end bare summen af de tre riger, altså en union. At „dessa tre riken“ ofte bliver omtalt i forbindelse med vendin- gen „kärlig bebindelse“, er ubestrideligt og vel også ganske rimeligt i betragtning af, at „bebindelsen“, som bedst kan oversættes med trak- tat, utallige gange blev brudt og var genstand for forhandlinger, gen- oprettelse og slutdokumenter. Men heraf følger ikke, at „dessa tre ri- ken“ er identisk med eller særligt knyttet til den kærlige bebindelse. Udtrykkene har ingen konnotationer i retning af en selvstændig, stats- lig entitet: Det var hverken „dessa tre riken“, den kærlige bebindelse el- ler Kalmarunionen, der led nederlag i Ditmarsken år 1500, ej heller blev freden i Vordingborg 1435 indgået imellem Kalmarunionen og holstenerne, og Slesvig blev i 1424 ikke tildømt Kalmarunionen, men Danmarks rige. Ingen dronning eller konge, fra dronning Margrete til Christian 2., bliver nogensinde omtalt som unionsdronning eller -konge; til trods for den moderne historiografis massive brug af den- ne betegnelse. De dansk-norske kongers forsøg på at sætte sig på den svenske trone i perioden 1448-1520 var ikke andet og mere end magt- politik, som enhver førmoderne konge med respekt for sig selv måtte føre, og der er ikke skyggen af ideologiske udsagn, der peger i retning af en union som sådan. Når Ture Jönsson skriver til Sten Sture og hå- ber, at „tesse try ryche“ en dag kunne blive regeret af en svensk i stedet for en dansk, bør det ikke ses som andet end en berettiget beklagel- se over, at i de perioder, hvor kongemagten i de tre riger havde været samlet på én hånd, havde denne ene hånd altid været dansk. Når sven-

17 Harald Gustafsson: *Gamla riken, nya stater – Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens Upplösningsskede 1512-1541*, Stockholm 2000, s. 52 ff.

18 Smst. s. 52-53.

ske stormænd i perioden 1448 til 1520 var danske konger behjælpelige med at sætte sig på den svenske trone, skal det ikke ses som udtryk for et ønske om at genoprette „unionen“ – endsige da særskilt dansk-venlighed – men derimod som disse stormænds vurdering af, hvordan deres magt og interesser bedst kunne nyde fremme.

Union og konglomerat

Jeg indrømmer blankt, at når det kommer til begrebet konglomeratstat, har jeg misforstået Gustafsson, for så vidt som han opfatter konglomeratstaten som noget andet end den statsdannelse, dronning Margrete 1. lod indstifte juli 1397, og for så vidt som jeg har tillagt ham den opfattelse, at disse to typer statsdannelse var det samme. Jeg kunne have forviset mig om, dette ikke var tilfældet, og jeg beklager at have tillagt ham synspunkter, han ikke har.

Om konglomeratstaten skriver Gustafsson:

Konglomeratstaten var en stat där ett centrum styrde olika territorier på olika villkor och i med- och motspel mot deras lokala eliter, men där det ändå fanns ett tydligt centrum för hela staten i större utsträckning, en mer muskulös militär-fiskal stat än medeltidans lösa statsbildningar.¹⁹

Det besynderlige er nu, at denne beskrivelse (hvis vi ser bort fra “än medeltidans lösa statsbildningar”), misforstået eller ej, forekommer mig at passe fortræffeligt til perioden 1397-1435, der vitterligt var kendetegnet af en stærk, centralistisk og ekspansiv kongemagt. Under Margrete 1. og Erik af Pommern var staten så sandelig centraliseret. Staten var, hvor de var. Under Erik udviklede København sig til at være det geografiske magtcentrum. Derfor forekommer det at være en overvejelse værd, om ikke det giver mening at udstrække konglomeratstatsbegrebet også til tiden før 1500.

Gustafsson nævner med henvisning til Steinar Imsen, at unionsbetegnelsen anvendes om mange af de middelalderlige statsdannelser: Castilien-Aragonien, Sverige-Norge i begyndelsen af 1300-tallet og Polen-Litauen.²⁰ At der faktisk var statsdannelser i middelalderen, som man med rimelighed kan betegne unioner, vil jeg ikke bestride. Men dækker dette alle middelalderens dynastiske sammenslutninger? Er der tale om et særligt strukturelt fænomen? Sammenslutningerne imellem Castilien-Aragonien og Polen-Litauen kommer tæt på egentlige enhedsstater, tættest Castilien-Aragonien, der blev til Spanien.

¹⁹ Gustafsson 119:1 (2019), s. 180.

²⁰ Gustafsson 119:1 (2019), s. 179.

Forbindelsen Polen-Litauen blev etableret med ægteskabskontrakten i 1385 fra Krewo imellem Vladislav Jagiello og den polske dronning Hedvig,²¹ og her er særligt vendingen „Jagalo dux promittit terras suas Litvaniae et Rusiae coronae regni Poloniae perpetuo applicare“ af interesse.²² Vendingen er blevet stærkt diskuteret,²³ men uanset den præcise betydning kan man ikke sige, at 1397-brevet udviser samme grad af konvergens og integration rigerne imellem. Netop derfor forekommer begrebet konglomeratstat at være en mere smidig og præcis betegnelse for den statsdannelse, dronning Margrete 1. knæsatte i juli 1397 i Kalmar. Jeg vil således konkludere: Lige netop dronning Margrete 1.s statsdannelse rummes betydeligt bedre af begrebet konglomeratstat end af begrebet union.

²¹ Stanisław Kutrzeba i Właysław Semkowicz (udg.): *Akta unji Polski z Litwą*, Kraków 1932, s. 1 nr. 1 ff.

²² Smstds. s. 2: „Hertug Jagiello lover at tilforordne/henføre/inkorporere sine territorier i Litauen og Rusland til/med/i Polens riges krone i evighed“.

²³ Robert Frost: *The Oxford History of Poland-Lithuania, Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569*, Oxford 2015, s. 47 ff.